

Interreg
Danube Region

Co-funded by
the European Union

MYSTICAL DANUBE

Priručnik za kreativno vođenje po tematskoj turističkoj ruti

„IZMEĐU DVA JEZERA –

PUT PLANINA I LEGENDI”

Informacije o partneru

Projekat:	GREEN AND MYSTICAL DANUBE STORYTELLING ROUTE Transnacionalna valorizacija prirodnog i nematerijalnog kulturnog nasljeđa za socio-ekonomski razvoj ruralnih područja u Dunavskom regionu
Naziv aktivnosti	A2.4 Development of the Green and Mystical Danube Storytelling Route based on all Action plans
Finansira	INTERREG Dunavski transnacionalni program
Naziv partnera	Agencija za upravljanje zaštićenim područjima Podgorice
Puna adresa	Radosava Burića bb, 81000 Podgorica
Kontakt osoba	Dalibor Zečević, direktor
Lokacija i datum	Podgorica, april 2026.

Sadržaj

INFORMACIJE O PARTNERU	1
1. O TEMATSKOJ TURISTIČKOJ RUTI „IZMEĐU DVA JEZERA – PUT PLANINA I LEGENDI“	3
1.1. Opis i profil rute.....	4
1.2. Ciljne grupe.....	6
1.3. Mogućnosti za smještaj, hranu i piće	7
1.4. Aktivnosti na području	7
1.5. Svrha priručnika.....	8
2. TAČKE OD INTERESA	9
TAČKA 1 - Pogled iznad Mokre	9
Tema: Kučke planine (Žijovo ili Žijevo)	9
Tema: Pleme Kuči	12
TAČKA 2 - Vidikovac Katun Lakovića	14
Tema: Vode.....	15
Tema: Aktivnosti	16
TAČKA 3 – Vidikovac Bukumirski vidik	18
Tema: Legende vezane za Bukumirsko jezero	19
TAČKA 4 - Bukumirsko jezero	24
Tema: Bukumirsko jezero.....	25
Tema: Gumno	26
TAČKA 5 - Katun Lakovića na Širokaru	28
Tema: O katunima i životu u njima.....	28
TAČKA 6 - Vidikovac Drekalov vidik.....	33
Tema: Vojvoda Drekale	34
Tema: Legende Kuča	35
3. INTERPRETACIJA	39
3.1. Ekonomija doživljaja u turizmu.....	39
3.2. Profil vodiča / interpretatora.....	40
3.3. Tehnike kreiranja doživljaja	40
3.4. Ciljne grupe, motivacija, očekivanja, pristup u interpretaciji.....	42
3.5. Primjene tehnika interpretacije na određenim tačkama rute	43
REFERENTNI IZVORI I LITERATURA.....	46
IMPRESSUM	49

1. O tematskoj turističkoj ruti „Između dva jezera – put planina i legendi“

Ilustracija 1; Detalj topografske karte, sekcija Žijovo, 149-3-3, podaci 1970. god. Štampa 1980.

Tematska turistička ruta „Između dva jezera – put planina i legendi“ vodi posjetioce kroz jedno od najtajanstvenijih i najljepših područja Kučkih planina – prostor između Bukumirskog i Rikavačkog jezera, gdje se prepliću priroda, sjećanje i predanje. Ovaj tematski proizvod nije samo kombinovana pješačka ruta, već put kroz slojeve vremena – kroz priče koje su oblikovale identitet planinskih zajednica i način na koji su ljudi razumijevali svijet oko sebe. Na svakom koraku otkrivamo tragove drevnih katuna, kamena ognjišta, gumna, a tu su i jezera koja su u narodnom predanju postala ogledala neba i domovi vila, zmajeva i junaka.

Ruta povezuje šest tematskih tačaka, koje vode posjetioca od stvarnog do simboličnog: od pejzaža, planina i voda, preko života u katunima, do legendi i mističnosti jezera. Svaka tačka nudi iskustvo – vidik, priču, zvuk ili osjećaj – kroz koje posjetilac ne otkriva samo prirodu, već i način na koji je čovjek s njom, poštujući je, vjekovima živio.

„Između dva jezera – put planina i legendi“ je poziv da se planina i kulturni pejzaž dožive dublje i tiše.

1.1. Opis i profil rute

O turističkim rutama

Turistička ruta je planirana i interpretirana cjelina koja povezuje atrakcije, lokalitete ili aktivnosti u logičan i doživljajno zanimljiv niz. Ima turističku svrhu – posjetilac putuje radi iskustva, edukacije, zabave ili duhovnog doživljaja. Obično uključuje infrastrukturu, signalizaciju, informativne tačke, interpretaciju i promociju. Može biti tematska (vezana uz konkretnu temu) ili netematska (npr. panoramska vožnja bez specifične teme).

Generalne informacije o tematskoj turističkoj ruti

Tematska turistička ruta „Između dva jezera – put planina i legendi“ vodi vijugavim putem između visova, zaravni, jezera i starih katuna. Na svakom dijelu pejzaž ima svoju priču – o vodi, kamenu, katunu i predanju. U proljeće ruta govori svojim cvjetnim livadama i mladim zelenilom, u ljetnjim mjesecima moguće je vidjeti aktivne katune, dok jesen donosi tišinu i boje.

Naziv: „Između dva jezera – put planina i legendi“

Dužina: 10,8 km

Vrijeme: Između 2 i 4 sata

Težina: laka

Najviša tačka: 1762 m

Najniža tačka: 1446 m

Početak: Pogled iznad Mokre (GPS: 42.60572 19.566696)

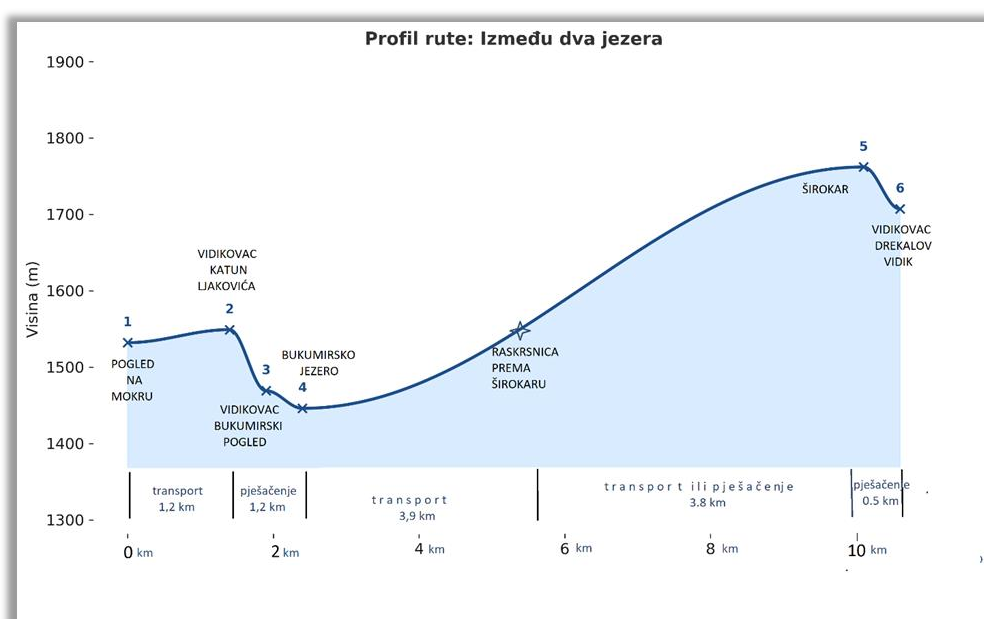
Kraj: Vidikovac Drekalov vidik iznad Rikavačkog jezera (GPS: 42.34429 19.35415)

Teme: planine, vode, priroda, katunovanje, legende, kultura, pamćenje

Tabelarni prikaz rute

BR. TOI	NAZIV TOI	OPIS	GPS	H	RAZDALJINA IZMEĐU TOI	KRETANJE I VRIJEME
1	POGLED NA MOKRU	Početna tačka rute	42.60572 19.566696	1532 m	1.2 km ↓	Transport 5 min
2	VIDIKOVAC KATUN LJAKOVIĆA	Tačka odvajanja od asfaltnog puta Pozicija vidikovca	42.60783 19.55975 42.36223 19.33357	1549 m	200 m ↓ 500 m ↓	Pješačenje 5 min Pješačenje 15 min
3	VIDIKOVAC BUKUMIRSKI POGLED	Dio obilježene pješačke staze Bukumirski krug	42.60609 19.556591	1469 m	500 m ↓	Pješačenje 15 min
4	BUKUMIRSKO JEZERO	Parking	42.603293 19.557354	1446 m	3.900 m ↓	Transport 10 min
	RASKRSNICA PREMA ŠIROKARU	Raskrsnica asfaltnog i makadamskog puta prema Širokaru (Početna tačka rute)	42.60572 19.566696	1532 m	3.800 m ↓	Transport 12 min ili Pješačenje 1 h 8 min Preporuka: Transport preko makadama terenskim vozilom
	ŠIROKAR	Katun	42.58133	1762 m	500 m	Pješačenje

5		19.59031	↓	10-15 min
6	VIDIKOVAC DREKALOV POGLED	Pozicija vidikovca	42.34429 19.35415	
UKUPNO		Dužina 10.800 m		Vrijeme: 2 - 4 sata

Ilustracija 2 - Profil rute

Ruta je na terenu pokrivena odgovarajućom infrastrukturom. U daljem tekstu, kod opisa svake tačke od interesa, data je fotografija situacije na terenu.

1.2. Ciljne grupe

Ruta je naročito pogodna za sljedeće ciljne grupe: ljubitelje planina i prirode, turiste koje motivišu kulturni i edukativni sadržaji, školske i obrazovne grupe, kulturne nomade i digitalne putnike, lokalno stanovništvo Kuča i Podgorice.

U poglavlju o interpretaciji se nalazi detaljnija analiza ciljnih grupa, motivacije i predloga za načine interpretacije.

1.3. Mogućnosti za smještaj, hranu i piće

Kamp Veruša

Vrsta usluge: objekat koji nudi osnovne usluge smještaja u prirodnom ambijentu.

Adresa: Veruša

Telefon: +382 68 593 138

Nacionalni restoran Ribnjak

Vrsta usluge: Restoran koji nudi tradicionalna kulinarska iskustva.

Adresa: Veruša

Telefon: +282 69 352 388

Naša kuća Veruša

Vrsta usluge: Privatni objekat koji nudi usluge smještaja i domaće hrane.

Adresa: Veruša

Telefon: +382 06 8319 604

Katun Mokra

Vrsta usluge: Seosko domaćinstvo koje nudi tradicionalni smještaj i domaće obroke.

Adresa: Mokra

Telefon: +382 67 542 888

1.4. Aktivnosti na području

Aktivnost	Opis	Preporučeni profil posjetilaca
Katunovanje	Tradicionalni način života u planini, ljetnji boravak porodica u katunima gdje čuvaju stoku i prave sir i skorup. Danas pruža uvid u kulturno nasljeđe i održivi način života.	Kulturni turisti, etnolozi, naučne grupe, lokalni posjetioци.
Pješačenje	Lagane staze oko jezera i katuna omogućavaju sporo, promišljeno kretanje kroz pejzaž i doživljaj tišine i prirodne ljepote.	Porodice, rekreativci, stariji posjetioци, digitalni nomadi.
Planinarenje	Usponi i vidikovci koji otkrivaju široke horizonte Kučkih planina. Aktivnost koja povezuje fizički napor i osjećaj slobode.	Iskusni planinari, ljubitelji prirode,

Aktivnost	Opis	Preporučeni profil posjetilaca
		individualni avanturisti.
Vožnja bicikla	Makadamski putevi i blagi usponi pogodni su za biciklističke ture koje spajaju avanturu i uživanje u pejzažu.	Aktivni turisti, parovi, mlađi posjetioči, planinski biciklisti.
Jahanje	Nekada svakodnevni način kretanja, danas iskustvo koje spaja posjetioce s prirodom i tradicijom planinskog života.	Turisti željni autentičnog iskustva, porodice, edukativne grupe.
Sakupljanje ljekovitog bilja	Aktivnost koja otkriva bogatstvo flore Kučkih planina i prenosi znanje o narodnoj medicini i tradiciji sakupljanja.	Ekoturisti, istraživači, škole, lokalni vodiči.
Sakupljanje pečurki	U proljeće i jesen planine nude jestive vrste, a aktivnost podstiče pažljiv i odgovoran odnos prema prirodi.	Porodice, rekreativci, škole, kulinarski entuzijasti.
Posmatranje ptica	Oko jezera i planinskih livada mogu se vidjeti mnoge vrste ptica. Aktivnost razvija strpljenje, koncentraciju i ljubav prema prirodi.	Ekoturisti, fotografski entuzijasti, učenici, istraživači.
Pronalaženje tragova životinja	Učenje o životinjama kroz tragove i znakove u pejzažu – poput otisaka, gnijezda, perja ili krzna.	Djeca, školske grupe, porodice, vodiči-pripovjedači.

1.5. Svrha priručnika

Ovaj priručnik je namijenjen budućim vodičima–interpretatorima i vodičima sa iskustvom koji će posjetioce voditi rutom **„Između dva jezera – put planina i legendi“**. Svrha je da pruži znanje, alate i inspiraciju za vođenje koje nadilazi puko prenošenje informacija – vođenje koje spaja priču, emociju i doživljaj. Priručnik pomaže turističkim i planinarskim vodičima da razumiju kulturne, prirodne i simboličke slojeve prostora kojim se kreću, te da kroz tehnike pripovijedanja, interpretacije i kreativne interakcije učine svako vođenje posebnim iskustvom za posjetioca. Cilj nije samo informisati, već povezati ljude, prostor i priču – da svaki korak ovom rutom postane dio ličnog doživljaja planine i njenog nasljeđa.

2. Tačke od interesa (TOI)

Tačka ①

POGLED IZNAD MOKRE

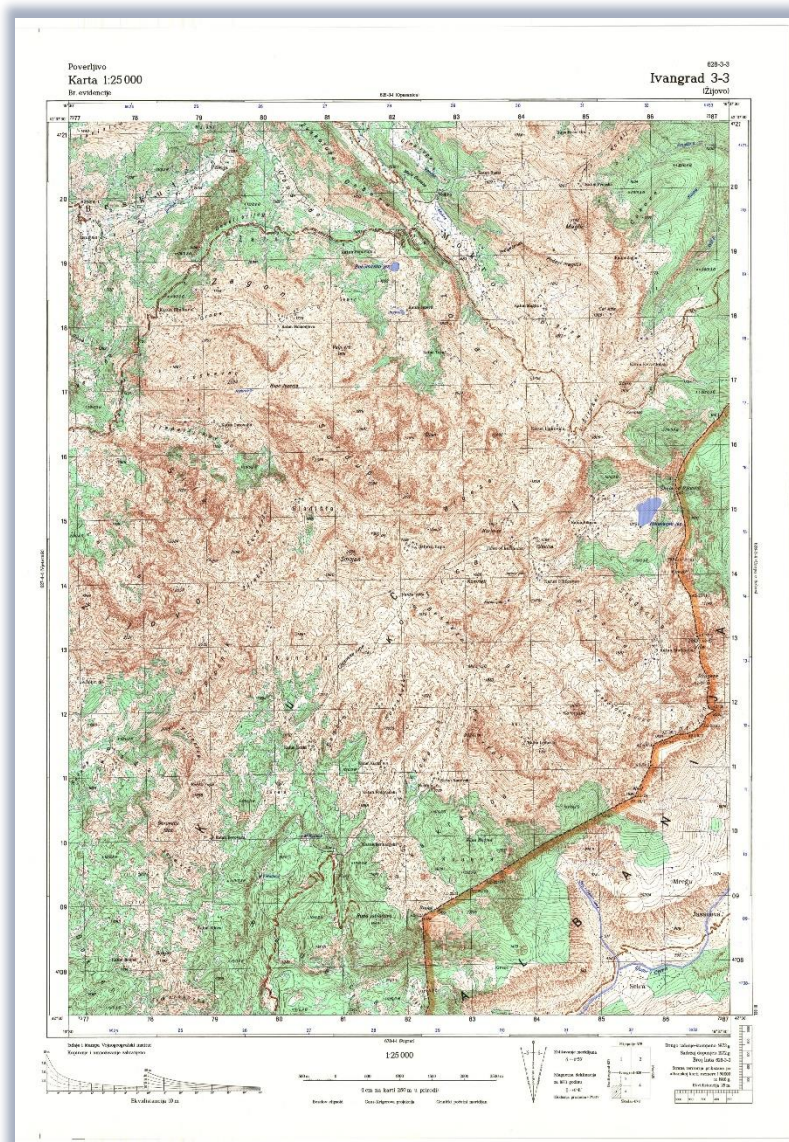

Ilustracija 3 – Lokacija tačke 1; Izvor: AUZP, 2025. god.

Tema: **KUČKE PLANINE (ŽIJOVO ili ŽIJEVO)**

Jedan od malo poznatih "dinarskih bisera", uz samu crnogorsko-albansku granicu. Naziv su dobile prema plemenu Kuča koje ih nastanjuje i koje na njih izdiže sa stokom. Ime koje se koristi za cijelu grupu je Žijovo. Lokalni stanovnici koriste i naziv Žijevo, a takvo je ime zapisano i na starijim kartama. Naziv Žijevo potiče od muškog imena Žijo. U Kučima je to deminutiv od imena Živan ili Živko. Ponekad se koristi i naziv Planine kučke krajine.

Zapadnu granicu Kučkih planina čine kanjoni rijeka Morače i Male rijeke, otprilike šire područje kojim prolazi linija ceste Podgorica - Lijeva Rijeka - Veruša. Prema jugozapadu granica je Ćemovsko polje u širokoj Zetskoj dolini. Na jugu i jugoistoku svojim tokom označava je rijeka Cijevna.

Prema istoku, dio žijevskog gorja, manje prosječne visine, ali znatan površinom, nalazi se na albanskoj teritoriji (područje plemena Klimenti), južno od rijeke Vrmoše.

Sjeverna granica Žijeva, prema Komovima, ide linijom Veruša - Mokra - Širokar. Crna planina i Maglič predstavljaju širi ogranak masiva Komova.

Ilustracija 4 – Topografska karta Žijeva; Izvor: www.topografskakarta.com/jugo/download/srb_25/ivangrad11/h653.html

Planinski vrhovi podgoričke strane „Parka prirode Komovi“

Štitan, 2147m_{nv} (može se pronaći i podatak 2165m_{nv} i 2172m_{nv});

Velji Torač-Mali Štitan, 1900m_{nv};

Veliki Štitan, 1988m_{nv};

Surdup, 2184m_{nv};

Velji vrh, 1916m_{nv};

Kariman, 1857m_{nv};

Pasjaci, 2030m_{nv};

Vrhovi masiva Komova:

Kučki Kom, 2487m_{nv};

Bavan, 2326m_{nv};

Rogamski vrh, 2303m_{nv};

Suvovrh, 2211m_{nv};

Mali Suvovrh, 2028m_{nv};

Sumor, 1967m_{nv};

Planinica, 2153m_{nv};

Smojan, 2064mnmv (može se pronaći i podatak o 2080mnmv, 2082mnmv, te 2085mnmv)

Toljevac, 2022mnmv;

Gornji vrh, 2016mnmv;

Donji vrh, 1957mnmv;

Kurlaj, 1957mnmv;

Stražarica, 1885mnmv;

Maglič, 2142mnmv;

Crna planina, 1984mnmv;

U podgoričkom dijelu Parka prirode nalazi se 13 vrhova iznad 2000 metara.

Ilustracija 4 - Mokra, Izvor:
<https://www.dinarskogorje.com/ku269ke-planine-381jovo---vodi269-1-dio.html>

Planine na lokaciji

Crna planina

Radi se o plećatom uzvišenju koje se pruža pravcem sjeverozapad-jugoistok, od Veruše na zapadu do katuna Bušat na istoku. Ovo pitomo uzvišenje obraslo šumom po padinama zapravo je širi ogranak planine Komovi. Najviša tačka je Matovo bilo (1984 mnmv) blizu Kozelja i vrha Maglič. Izvori na ovom uzvišenju se javljaju čak i na kotama iznad 1800 metara. U katunu Bušat se nalazi i bivša karaula JNA. Preko ovog katuna je išao kučki izdig na Komove (Visoku planinu).

Legenda o Crnoj planini

Prema lokalnoj priči, ime planine se vezuje za piperskog vojvodu Dragišu. Jedne godine, u kolijevku njegovog sina jedinca ušla je zmija. Dragiša skinje burmu da nagradi zmiju, provuče je kroz nju i pusti. Iduće godine, kad je domaćin izdigao na

neki od katuna na planini, koja se tada nije ovako zvala, zmija uskoči u krevet, ugrize i ubije sina nasljednika. Otac zakuka: „Oj, planino, crna li si, u crno me zavi, crna bila dovijeka“. Držali su je ranije Piperi dijelom sami a dijelom sa Bratonožićima. Danas Crnu planinu sa Bušatom drže samo Kuči.

Maglič

Dobio je ime po tome što se dobrim dijelom godine vrh nalazi pod maglom. Radi se o travnatom uzvišenju koje se pruža pravcem sjeverozapad-jugoistok, od katuna Bušat, prevoja Kozelj i Crne planine na zapadu, do katuna Širokar Krivodoljski i vrha Kariman i Suvovrha na istoku. Predstavlja širi ogranak Komova.

U podnožju Magliča se nalazi jedan izvorišni krak Tare i izvorišni krak rijeke Vrmoše-Grnčara-Ljuče (Kupala, Velji potok, Prouški potok, Vučin-Vučiji potok), koja kasnije iz Plavskog jezera ističe kao rijeka Lim. Vode ovog uzvišenja su dio crnomorskog sliva.

Najviši vrh se zove Lumer i nalazi se na 2142 mnv. Preko Magliča prolazi CT-1 transverzala.

Naselje Mokra u podnožju Magliča dobilo je ime po vlažnom zemljištu o rijeke Veruše. Nalazi se u ledničkoj dolini (valovu) koja se pruža ka Veruši.

Tema: PLEME KUČI

Kuči su jedno od crnogorsko-brdskih plemena, 1885. pripojeno Zetskoj nahiji Knjaževine Crne Gore.

Starosjedoci kučkih područja su se uglavnom bavili stočarstvom i živjeli su polunomadskim načinom života. Borbe za bogate planinske pašnjake omogućile su brojnijem i jačem stanovništvu opstanak na ovim prostorima, te je doseljavanje novog stanovništva često imalo za posljedicu istiskivanje i iseljavanje starosjedilaca.

Većinu stanovništva ovoga područja u prošlosti činili su Sloveni i Arbanasi (Albanci), te su se sve do 16. i kraja 17. vijeka odvijali procesi koji su oblikovali etničku sliku plemena Kuča i kasnije roda Drekalovića.

Kuči su podijeljeni u tri zajednice:

- Starokuči,
- Novokuči (Drekalovići) i

– Zatrijepčani

Prvi koji je ostavio više zapisa o ovome plemenu bio je i jedan od njegovih pripadnika, vojvoda Marko Miljanov. On je krajem 19. i početkom 20. vijeka zapisao narodna predanja o postanku i razvoju ovog plemena u djelima "Primjeri čojstva i junaštva" i "Život i običaji Arbanasa".

Više o načinu života plemena Kuči biće predstavljeno na ostalim tačkama tematske rute.

Brzi podsjetnik - lista kratkih provjera za vodiča prije i tokom ture

- ✓ Proveri opremu (voda, kabanica, prva pomoć)
 - ✓ Prilagodi tempo najsporijem u grupi
 - ✓ Koristi priču, ali i pitanja
- ✓ Završi svaku tačku porukom, ne činjenicom

Tačka 2

VIDIKOVAC KATUN LAKOVIĆA

Ilustracija 5 – Vidikovac katun Lakovića; Izvor: Fotoarhiv AUZP, 2025. god.

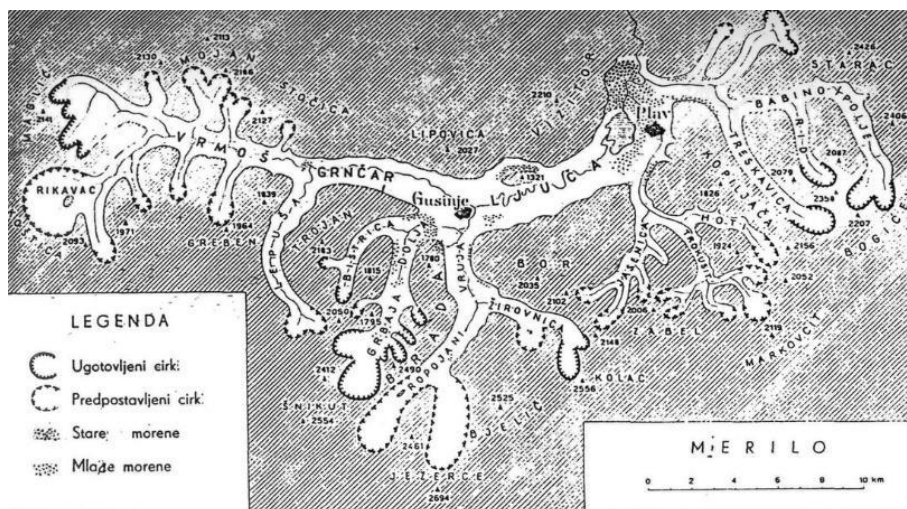
Turistička infrastruktura na lokaciji

Ilustracija 6 - Turistička infrastruktura na vidikovcu; Izvor: Fotoarhiv AUZP, 2025. god.

Tema: **VODE**

Glacijacija

Fosilni velovi, cirkovi i morene plavskog i sporednih lednika

(Po M. Markoviću)

Ilustracija 7 – Glacijacija Plavskog i sporednih lednika; Izvor: <https://www.dinarskogorje.com/ku269ke-planine-381ijovo---vodi269-1-dio.html>

U vrijeme virmske (Würm) glacijacije, na zapadu područja glavna masa leda formirala se u cirkovima na prevojima i zaravnima između Prokletija, Žijova - Kučke krajine. Dio lednika kretao se ka Veruši, a drugi ka Škrobotnici. Treći lednik je bio u dolini Brskuta, na zapadnom dijelu Kučkih planina. Na Prokletijama, ledeni pokrivač je zahvatao prostor od oko 250 km² (J. Cvijić, 1913, 1921). Glacijaciju su obilježavali brojni „cirkni i dolinski lednici“. Veći lednici iz cirkova na sjevernoj i sjeverozapadnoj strani planine spuštali su se u dolinu Vrmoške rijeke, Grnčara i Vruje. Ovaj ledenjak dužine 35 km završavao se na mjestu gdje je danas Plavsko jezero, formirano u terminalnom bazenu. Ovo je bio najveći lednik na Prokletijama. Ka ovom ledniku priticali su manji sa Rikavca, Planinice i Mojana.

Vode Žijova

Na Žijovu se nalaze dva lednička jezera, nastala nakon posljednjeg ledenog doba - Bukumirsko i Rikavačko jezero.

Na planinskom području Žijova nema značajnijih stalnih površinskih vodotokova. Oni se nalaze na ivicama ovog masiva i čine njegove prirodne granice. To su

Morača, Mala rijeka, Opasanica, Veruša, Ribnica, Cijevna, Vrmoša. Kučkim masivom prolazi razvođe između crnomorskog i jadranskog sliva, s tim da većina tokova pripada jadranskom (Cijevna, Mala rijeka), dok vode iz sjevernih dijelova teku prema Crnom moru (Tara).

Uprkos manjku površinskih tokova, na pojedinim djelovima Žijova nalaze se izvori pitke vode.

Rijeka Tara

Spajanjem rijeka Opasanice i Verušice - Veruše (i njihovih kapilarnih tokova) nastaje u mjestu Han Garančića najduža i najljepša rijeka u Crnoj Gori – Tara. Ona teče 144 km dok se na Šćepan Polju ne susretne sa rijekom Pivom, nakon čega nastaje rijeka Drina, jedna od najdužih i najvećih rijeka na Balkanu.

Legenda o rijeci Tari

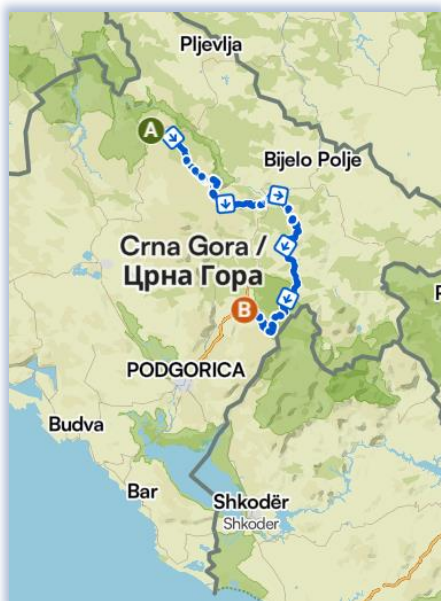
Legenda kaže da je Tara nastala iz srdžbe i bijesa jedne zaljubljene vile, kada ju je napustio naočiti pastir sa planine Kom.

Tema: **AKTIVNOSTI**

CT 1

Region Komova i Žijeva je takođe i rekreativna i turistička zona. Posebno je interesantna planinarima, za koje je ovo odavno popularna destinacija, a skorije i biciklistima i motoristima koji koriste lokalne makadamske puteve. Na ovom području postoje markirane planinarske staze koje su uključene u nacionalnu mrežu Planinarskog saveza Crne Gore, pod brojevima 601, 301, 316, a za biciklizam 636.

Prva planinarska transverzala - CT1- upravo kreće od Veruše, Bukumirskog jezera i Širokara, Magliča, Kurlaja, Komova, dalje preko Bjelasice, Sinjajevine (lok. Sinjavine) do Durmitora i završava na Crnom jezeru, prolazeći grebenskim područjem visine 1500-2200 mnv. To je prva transverzala u Crnoj Gori, uspostavljena 1987. godine. Spaja PP „Komovi”, nacionalne parkove „Biogradska gora” i „Durmitor”. Posebnu atrakciju na trasi čine brojni vidikovci kao i lednička jezera: Bukumirsko, Rikavačko, Ursulovačko, Šiško, Zabojsko, Zminičko i Crno jezero.

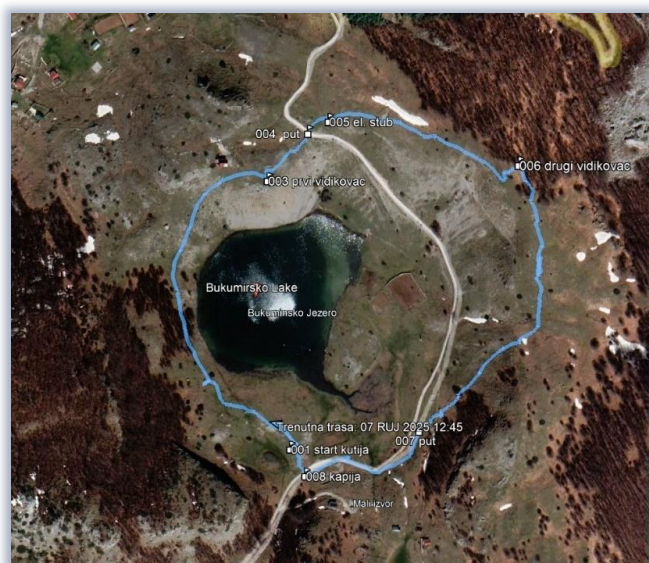

Transverzala je predviđena za osmodnevno pješačenje. Njena dužina od Veruše do Crnog jezera iznosi 172,5 km. U slučaju kada je kontrolna tačka Bukumirsko jezero, ona iznosi 160,5 km.

Ilustracija 8 - CT1; Izvor: <https://www.komoot.com/tour/52870511>

Ilustracija 9 – Dio mape registrovanih staza Planarskog saveza Crne Gore; Izvor:

Ilustracija 10- Kružna staza oko Bukumirskog jezera; Izvor: Fotoarhiv AUZP, 2025. god.

Tačka 3

VIDIKOVAC BUKUMIRSKI VIDIK

Ilustracija 11 - Bukumirsko jezero; Izvor: Fotoarhiv AUZP, 2025. god.

Turistička infrastruktura na lokaciji

Ilustracija 12- Turistička infrastruktura na Bukumirskom vidiku; Izvor: Fotoarhiv AUZP, 2025. god.

Ilustracija 13- Okvir za fotografije; Izvor: Fotoarhiv AUZP, 2025. god.

Emocionalna mapa rute

Za svaku od šest tačaka odredite dominantnu emociju koju izaziva (divljenje, strahopoštovanje, mir, melanholija, ushićenje, smirenje).

Tema: **LEGENDE VEZANE ZA BUKUMIRSKO JEZERO**

Legende su sinteza kosmoloških, etičkih i ekoloških značenja u tradicionalnoj kulturi Crne Gore, posebno u okviru starocrnogorskih i brdskih predanja. Njihova struktura i motivi pokazuju način na koji zajednica objašnjava prirodne fenomene, društveni poredak i granice između ljudskog i natprirodnog svijeta.

Legenda o dva putnika

Ilustracija 14 - Legenda o dva putnika; Izvor: AI-generisano, 2025. god.

Išla su dva putnika s jeseni od Koma ka Kučima i Podgorici. Na jednom mjestu uhvati ih noć. Nisu imali gdje zakonačiti. Dođu do neke stijene i legnu ispod bukve. Jedan reče da je čuo da se ovuda priviđaju vragovi. Dosjete se da jedan drugom stave noge u nogavice i tako spavaju. Kad vragovi vide jedan trup i dvije glave, zbuniće se i preživjećemo noć, mislili su. U neko doba noći pojavise se crni ljudi iz jezera. Obigravali su oko njih i govorili: sve vidjesmo ali ovo ne, no vi dovedite Domišljana ispod Karimana, on će znati što je. Dođe Domišljan i reče: Vala se dosjetiti ne mogu šta je ovo. Dok su vragovi

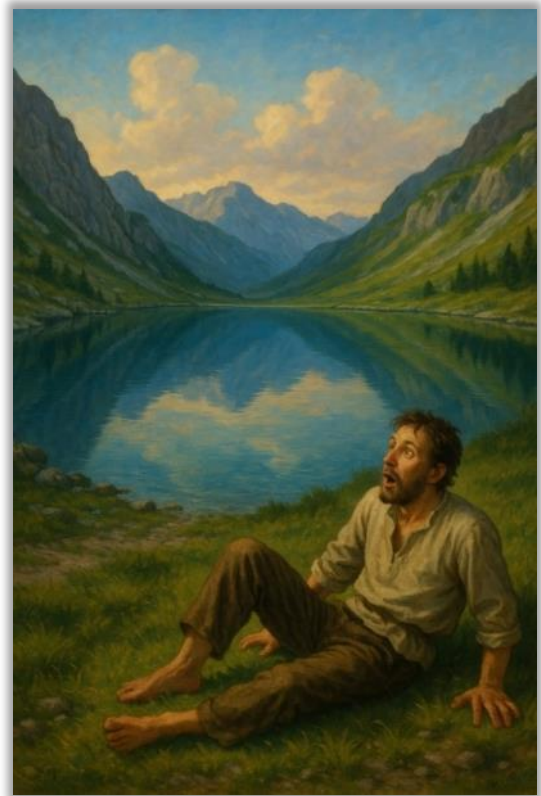
obigravali oko dva putnika i razgovarali, ova dvojica nisu spavala nego su sve slušali šta se govori. U jedno doba vele vragovi: Da ovi ljudi znaju, mogli bi da nas istrijebe i očiste jezero od nas. Neko upita - kako. Odgovara drugi: Pa veliki kamen da zagriju do usijanja pa da ga obale u jezero. Jezero će se usijati, proključati i istjerati nas iz njega. Ova dvojica kako prežive noć odu tamo gdje su naumili i sve ispričaju šta im se desilo. Narod se pokupi da uništi vragove koji se tu priviđaju. Naložiše vatru podno kamena, a posle ga usijanog gurnuše u jezero. Voda od vreline proključa. Iz nje iskoči krvavi klobuk, a tako i čovjek na zelenom konju i povika: Aj dabogda se i vama trag utro ko i nama danas. Posle toga su se Bukumiri koji su se našli na jezeru, po kojima se ono i zove, zakrviše međusobno i danas ih je ostalo malo.

Tumačenje: Ova legenda prikazuje sukob između ljudske domišljatosti i natprirodnog poretka. Putnici, kao simbol ljudske radoznalosti i razuma, pokušavaju ovladati silama tame, ali njihovo otkriće vodi do katastrofe. Jezero je „živo biće” i ne trpi nasilje — kad se u njega zadre vatrom, dolazi do kazne i samouništenja. U antropološkom smislu, ovo je etiološki mit o ravnoteži: čovjek ne smije „očistiti svijet od zla” jer i ono ima svoju funkciju u kosmičkom redu.

Legenda o nastanku jezera

Po legendi, nepoznati putnik nakon dugog pješaćenja odluči da zastane. Žedan i umoran od velikog puta, putnik tone u san i sanja o vodi koja će zadovoljiti njegovu žeđ. Jutro mu donosi iznenađujući prizor. Voda se čudnovato pojavila niotkuda i ispunila cijelu dolinu stvarivši današnje jezero.

Tumačenje: Ova priča pripada arhetipu stvaranja svijeta kroz san i želju. Putnik je simbol čovjeka koji nesvjesno priziva prirodu da mu odgovori na potrebu — i tako nastaje sveto mjesto. Jezero je „ostvareni san”, što ga čini mitološkim izvorom života, a ne opasnosti. U narodnoj imaginaciji ovakvi mitovi često označavaju blagoslov prirode, gdje se voda javlja kao nagrada za čisto srce i ljudsku skromnost.

Ilustracija 15 - Legenda o nastanku jezera; AI-generisano, 2025. god.

Legenda o nestanku Bukumira

Prema priči, jezero je bilo dom zmaja koji nije bio oduševljen prisustvom Bukumira pa im je stvarao niz problema. Bukumiri, kako bi se riješili zmaja, zapale gomilu drveća koja je ugrijala stijenu iznad jezera i obruše je u njega. Ogromna temperatura ključale vode je trebalo da istjera zmaja. Iz jezera je izronio čovjek na bijelom konju koji je bacio kletvu na Bukumire, pa su se međusobno poubijali a pleme je nestalo iz ovog dijela Kuča. U Kučima se i danas govori: Pobiše se kao Bukumiri!

Ilustracija 16 - Legenda o nestanku Bukumira; AI-generisano, 2025. god.

Tumačenje: Zmaj je čuvar prirodnog poretka i simbol moći jezera. Kada ljudi pokušaju da ga unište, zapravo uništavaju sopstveni svijet. Ovo je klasičan mit o svetom mjestu i tabuu — pokušaj da se osvoji ili „očisti“ prirodna sila dovodi do prokletstva. Simbol mrmoljka, kao nasljednika zmaja, podsjeća da priroda pamti i da se svaka intervencija prenosi kroz vrijeme. Ova legenda ima i ekološki ton: narušavanje prirodne ravnoteže dovodi do nestanka vrsta i zajednica.

Legenda o Mrdolji i Jeleni

Za jezero se pričalo da u njemu nije opstajalo skoro ništa živo (ni riba ni crv) i zmija bi se u njemu namah otrovala. Svaki pametan čovjek ga je zaobilazio i bježao od njega ko od đavola, samo je tuda obigravao Mrdolja i danju i noću, ljeti i zimi. Niko nije znao odakle je. Jedne godine je sklepaio savardak ispod jedne velike stijene i kad god bi išao put Bukumirskog jezera od Brskuta, Koma i Prokletija udarila bi neka tmina niz Žicu pa bi se smračilo usred bijela dana ko usred noći. Kuljnula bi voda iz neba i zemlje. Jednom je pošao put Bukumirskog jezera, a u selo se usukaše ljudi. Jakovu Mijatovu se iskriviše usta i dođoše iza uva, a Andru Mirkovu priviđe se nekakva bijela majica te crče očas, Đola Pašova grom gađe u čelo a pobi i nekoliko brava. Dunu sutuka, zduva ni tamo ni

amo (reko bi čovjek da se zamotava oko sebe (kao pijavica ili tornado). Narod streknu te niko nije smio izaći iz kolibe i ko zna koliko bi potrajalo da ne bi Jelene Pavlove. Jelena je bila lijepa ko vila, a njen otac Pavle je imao djece ni sam nije znao koliko. Kad bi ga pitali koliko ima djece brojao ih je na prste: Ratko i Radatko, Marko i Marinko, Ranko i Radenko, Stanko i Stamenko, Dara i Mara i dvojica mala, dvojica tek krštena i dvojica još nekrštena. Samo Jelenu nikad nije pominjao. Nekako se nije uklapala u njegov buljuk djece. Jelena se usudi te izađe iz kuće i uputi se ka Bukumirskom jezeru. Pavle je dozivao, vraćao i na kraju proklinjao: Ajde dabogda se ne vratila, slomila se dabogda, pa na tvoj trag svijet prstom upirao i Jelena se i ne vrati.

Zaputi se ka savardaku onog andraka ali savardak zamandaljen i samo tragovi pokazuju da je tu neko bio i otišao. Tragovi je odvedoše na jezero na kom vampiri i vještice vatreno kolo zaigraše. Iz jezera oganj do oblaka. U kolu bijaše i Mrdolja, a iz

Ilustracija 17 -Legenda o Mrdolju i Jeleni; AI-generisano, 2025. god.

njegovih grudi neka strašna pjesma odjekivaše. Sva dolina se ispuni šumovima, nebo krvavim oblacima. U tome i Mrdolja povede kolo da Jelenu zavede, ali ona namah raširi krila i uzleće uz Đavolove stijene a Mrdolja okrenu za njom. Ko zna kako bi se to završilo da Jelena ne stade i ne reče: O, Mrdelja, što me zavede i na đavola navede, ne vidio me pred sobom, ne čuo me pored sebe, htio me dotaći ne mogu se pomaći. Na kamen pazio, niz provalije gazio. Mrdelja se okliznu i poče padati niz stijene a Jelena za njim.

Tako je dobra vila niz ono kamenje polomila krila, a tada pa sve do danas tuda teče vodopad, a dolje rijeka ide svojim tokom, vjetrovi duvaju svojim pravcem, a ljudi u miru i veselju dolaze svojim kućama.

Tumačenje:

Ova legenda ima elemente ženskog mita o žrtvovanju i obnovi. Jelena je „dobra vila“, figura ženske zaštitnice zajednice koja se suprotstavlja destruktivnim silama. Njeno žrtvovanje donosi smirenje — oluje prestaju, ljudi ponovo žive u miru. Antropološki, ona predstavlja posrednicu između svijeta tame i svijeta svjetlosti, junakinju koja obnavlja poredak kroz sopstvenu patnju. Jezero, ponovo, postaje mjesto iskušenja, ali i pročišćenja: kroz smrt Jelene rađa se mir.

Greške koje treba izbjegavati:

- 🌀 Ne pretrpavaj vođenje činjenicama
- 🌀 Nemoj ispričati sve legende – ostavi prostor za maštu
- 🌀 Ne koristi mobilni dok pričaš – prekida doživljaj autentičnosti

Tačka 4

BUKUMIRSKO JEZERO

Turistička infrastruktura na lokaciji

Ilustracija 19- Tematska tabla na Bukumirskom jezeru; Izvor: Fotoarhiv AUZP, 05. god.

Ilustracija 18- Informativna tabla na Bukumirskom jezeru; Izvor: Fotoarhiv AUZP, 025. god.

Ilustracija 20- Tematska tabla na Bukumirskom jezeru; Izvor: Fotoarhiv AUZP, 2025. god

Ilustracija 21- Klupe pored Bukumirskog jezera; Izvor: Fotoarhiv AUZP, 2025. god.

Ilustracija 22 - Kameni roštilj pored Bukumirskog jezera, Fotoarhiv AUZP, 2025. god.

Ilustracija 23 - Oznaka za toalet na Bukumirskom jezeru; Izvor: Fotoarhiv AUZP, 2025. god.

Tema: **BUKUMIRSKO JEZERO**

Bukumirsko jezero je dobilo ime po plemenu Bukumiri. Nalazi se u podnožju planine Žijovo, na nadmorskoj visini od 1.443 m. Spada u grupu malih jezera. Dugo je 210 m, široko 130 m, a duboko je oko 17 m. To je ledničko jezero koje vodu dobija topljenjem snijega, padavina, ali i iz povremenih izvora. Okolina mu je travnata i brežuljkasta, dno mu je muljevito, sa strana je obraslo barskom vegetacijom, što može da utiče na njegovo nestajanje. Boja vode prelazi od svijetlozelene uz obalu do tamnozeleno prema središtu jezera.

Nalazi se na čeonj moreni koja se izdiže 40 m iznad jezera. Prostor koji se pruža ispred vas je pravac kretanja lednika u procesu stvaranja okolnog reljefa.

Bukumiri

To je staro stočarsko pleme, poznato tek po predanjima koja se pričaju među Kućima. Živjeli su na području oko Bukumirskog jezera i visoravni Momonjevo. O njima svjedoče nadgrobni spomenici kiljani. Bukumiri su vjerovatno srodnici Mataguža. I jedni i drugi doživjeli su sličnu sudbinu. Prema predanju Kuča, Bukumiri su se poubijali u međusobnom obračunu (krvnoj osveti) blizu Bukumirskog jezera. O njima je pisao Jovan Erdeljanović.

Danas postoje prezimena Bukumirić, Bukumir i Bukumirović. Prema izvorima, Bukumiri su se sa Jablana (današnjih Bratonožića) odselili u lamsku dolinu i naselili Ržanicu, Budimlje, Petnjik, Lužac, pa su zbog sukoba sa Vasojevićima odselili u Sjenicu u Srbiji. I danas ima potomaka ovog starog plemena.

Biljni i životinjski svijet

Ova tematska turistička ruta nalazi se u Parku prirode "Komovi", jednom od najljepših planinskih područja Crne Gore, zaštićenom zbog izuzetne biološke

raznolikosti i netaknute prirode. Impozantni planinski masiv čine Kučki, Ljevorečki i Vasojevički Kom, koji se uzdižu iznad zelenih dolina i visoravni. Odlikuje se raznovrsnim biljnim i životinjskim svijetom. Posebno se izdvajaju staništa šuma, pašnjaka, planinskih vrhova i sipara. Žijovo na kojem se nalazimo odlikuje krševit teren, bez visoke vegetacije, prekriven travom. Šumske vegetacije ima na sjevernim (od Crne planine prema Opasanici i Komovima), južnim (Radeća, južne padine vrha Žijova) i istočnim (albanski dio masiva) područjima Žijova i mjestimično po dubokim uvalama.

Mrmoljak

Ilustracija 24 - Mrmoljak; Izvor: <https://gorskeoci.me/index.php/2018-02-21-15-58-18>

Bukumirsko jezero je autentično stanište crnogorskog daždavnjaka (*Ichthyosaura alpestris montenegrinus*), endemske vrste koju je 1951. otkrio i prvi opisao Milutin Radovanović. Pretpostavlja se da je, zbog poribljavanja, ova podvrsta planinskog mrmolja (*Triturus alpestris*), u narodu poznatog kao »žmigavac«, iščezla iz jezera, što je potrebno utvrditi istraživanjem.

Tema: GUMNO

Kulturno-istorijski identitet Crne Gore, pored ognjišta, katunovanja, oružja, vladičanstva i ostalih elemenata, u velikoj mjeri gradi i kult gumna. Ona su nezaobilazni element kulturnog pejzaža Crne Gore. Početak građenja gumna vezuje se za 18. vijek, a puni značaj dobija tokom 19. vijeka. Korišćena su sve do šezdesetih godina prošlog vijeka. Riječ gumno potiče iz ruskog jezika.

Ilustracija 25- Gumno kod Bukumirskog jezera; Izvor: Fotoarhiv AUZP, 2025. god.

Kamena gumna su u prošlosti bila veoma važna za život ljudi jer se na njima vršilo žito. Građena su na vjetrovitim stranama. Da bi se iz snopa dobilo zrno, prvo su domaće životinje, zavezane konopom za drveni stub (stožer), trčala u krug, odvajajući zrna od stabljika (slame). Kada je od snopa ostala pljeva (izmrvljena slama) pomiješana sa zrnima, bacana je u vazduh, da je vjetar oduva i da na kamenu ostane čisto zrno. Tamo gdje su gumna bila manja, do 2,5 metra, žito je mlaćeno ručno.

Neka od značenja gumna:

- **Kamen** je simbol trajnosti i krša Crne Gore. Takođe se kaže da je gumno vječno, jer je potrebna velika radna snaga i sloga da bi se napravilo.
- **Hljeb**, jer je od "mlaćenja" žita zavisio kvalitet brašna u domaćinstvu.
- **Zaštita porodice, plemena, države** – Na guvnu su se sastajale starješine kako bi donosile važne odluke za zajednicu. I Njegoš je „izabran“ na guvnu Ivana Crnojevića.
- **Krug** – bitan je i fizički oblik guvna – omogućava da svi budu na jednakim pozicijama. Gumno je obično pravljeno na zajedničkoj zemlji te je predstavljalo „neutralan teren“, a i između gumna i neba nema ničega.
- **Preteča trga** – na gumnu su se sastajali muškarci da pjevaju narodne pjesme, žene da „ćakulaju“, momci i djevojke da se upoznaju.
- **„Početak i kraj“** – na gumnu su se predstavljala novorođena djeca, ali i oplakivali pokojnici. Iako se češće koristilo za vesele prilike, poput ugovaranja vjeridbe, igranja kola, proslave slave, gumno je pratilo cijeli životni ciklus zajednice.
- **Igralište** – Nakon vršenja žita, djeca su skakala s oboda na sredinu, u odbačenu piljevinu.
- **Magijski element** U narodnoj tradiciji gumno je imalo i posebno magijsko i simboličko značenje. Smatralo se graničnim prostorom između domaćeg i divljeg, ljudskog i natprirodnog svijeta. Prema brojnim etnološkim zapisima, vjerovalo se da se na gumnu okupljaju vile, vještice i duhovi predaka, naročito u noćnim časovima i u vrijeme prelaza između godišnjih doba.

Zbog toga se gumno posmatralo s poštovanjem — danju kao središte zajednice i rada, a noću kao mjesto posebne energije i nevidljivih sila, koje je trebalo izbjegavati.

Tačka 5

KATUN LAKOVIĆA NA ŠIROKARU

*Ilustracija 26 - Pogled od katuna na prevoju Širokar prema Torču,
(u pozadini lijevo) i Magliču (u pozadini desno);*

Izvor: <https://www.dinarskogorje.com/b610-ku269ke-planine-381ijovo.html>

Katun Lakovića odnosno katun Ljakovića je dobio ime prema istoimenoj porodici iz Kuča. Ljakovići su potomci Ljake Ilikova Drekalovića. U izvorima raznih autora moguće je naći: Širokar Ljakovića, Širokar Lakovića, katun Širokar.

Tema: O KATUNIMA I ŽIVOTU U NJIMA

Najveći dio zemlje u planinskim Kučima je komunika, zajedničko zemljište. Čine ga visoravni sa pašnjacima i šumom koji su svojina cijelog plemena, a danas su u vlasništvu države. Po starom pravu, svi pripadnici plemena Kuči mogli su sjeći gora ili napasati stada gdje god su htjeli i nijedan plemenik nije svoje pravo na planinu mogao prodati ili na bilo koji drugi način otuđiti. No, iako je planina opšta svojina plemena, postajala su ograničenja u korišćenju komunice. Pojedina bratstva su od starina stekla pravo da samo oni mogu imati katune na određenom mjestu, iako ispaša i gora oko tih katuna ostaje zajednička svojina za sve Kuče.

Drugo ograničenje je u tome što se u srednje i gornje planine smjelo izdizati sa stokom samo dogovorno i zajednički. U donje planine se izdizalo o Đurđevdanu. Dogovor o izdigu na srednje planine pravili su na zajedničkom skupu, deset dana prije izdiga, kučki glavari i drugi, koji su imali tamo katune, a taj dan je obično bio Trojičindan, petog juna. Na širokarskom zborištu određivali su dan za izdig na

gornje planine, a to je bilo dva-tri dana prije ili poslije Petrovdana (29. juna). Drekalovići su, većinom, posjedovali katune na visokim planinama.

Godine 1904, na skupštini plemenskih i seoskih glavara, usaglašen je Plemenski ugovor o izdigu na planine, kojeg su se svi pridržavali. Povratak stoke sa planinske ispaše se naziva zdig.

Ilustracija 27- Katun u Kučima; Izvor:
<https://www.youtube.com/watch?v=qsj0Qfc6GEg>

Za Kuče, katuni nisu samo ekonomska baza, već temelj identiteta. Oni su mjesto porijekla, predanja, granica bratstava, sjećanja na pretke. Zato je katun uvijek priča o početku — tu se formiraju legende, nadimci, pjesme, priče o vukovima, vilama i gromovima.

Kako izgleda katunski način života? Iako naizgled samo „pragmatičan“ oblik sezonskog stočarstva, u dubljem smislu je jedan od najsnažnijih izraza ljudskog odnosa prema prostoru, prirodi i slobodi i kao takav je suštinski oblikovao mentalitet na dinarskom području.

Život u katunu je stalna borba, ali i dijalog s planinom. Planina je neprijatelj i hranitelj, iskušenje i dom — arhetipska figura Velike Majke, prirode koja istovremeno daje i oduzima. Katun nije samo naselje — on je model svijeta u malom, oblik „sezonske civilizacije“. To je prostor gdje čovjek živi u ritmu prirode, a ne protiv nje. Taj ritam ima početak (izdizanje), vrhunac (život u planini) i povratak (spuštanje u dolinu), što tačno prati arhetipsku strukturu puta, ciklusa i obnavljanja.

Katun funkcionira kao liminalni prostor — na granici između civilizovanog i divljeg, doma i prirode, reda i haosa. U njemu se čovjek privremeno oslobađa društvenih struktura sela ili države i ulazi u „čist odnos“ s prirodom i sopstvenim iskustvom.

Katun je prostor slobode. Planina ne poznaje status, titulu, bogatstvo — samo izdržljivost, znanje i poniznost. Ta samoća u planini nije izolacija, nego unutrašnja sloboda — čovjek je sam sa sobom i s prirodom, bez posrednika. Zato katun

postaje simbol unutrašnje autonomije — onaj ko preživi na planini, preživio je sebe.

Prostor katuna: naselje kao pejzaž

Ilustracija 28 – Širokar Ljakovića, Izvor: *Endangered Mediterranean Mountain Heritage—Case Study of katuns at the Kuči Mountain in Montenegro*, Fotografija: Ivan Laković, 2020. god.

Katun u Kučima nije bio trajno naselje, već sezonski mikro-svijet koji se uspostavljao svake godine u planinskoj zoni, najčešće od kraja maja do oktobra. Nalazio se na blagim zaravnima ispod visokih stijena, uz izvor ili vodotok, sa pogledom na pašnjake i planinske prevoje — što nije bila slučajnost, već svjesno prostorno planiranje.

Katun nije bio skup kuća, nego proširena funkcionalna cjelina — raspored objekata pratio je potrebe stada, rada i zajedničkog života. Zato se može reći da je katun bio više pejzaž nego arhitektura — njegov raspored je bio „urezan“ u teren i logiku prirode.

Zgrada za stanovanje čobana je glada. Građene su suvozidno od kamena, a pokrивane su slamom od raži ili šindrom. Nisu imale dimnjak – dim je izlazio kroz otvore ispod krova, što je pomoglo očuvanju topline i zaštiti od insekata. Krov je bio pokriven šindrom, busenom trave ili tankim kamenim pločama (pokrivačima). Unutra je bilo sve svedeno na funkcionalno: ognjište, kamena klupa, postelja od drvenih dasaka i vune, a zidovi su često služili i kao polica.

Ognjište je centar svijeta (axis mundi) katunskog života: sve počinje i završava oko njega - okuplja se porodica, pripovijeda, dijeli i preživljava. U simboličkom smislu, ognjište u katunu ima istu ulogu kao hram u gradu: ono spaja svjetove — donji (zemaljski), srednji (ljudski) i gornji (nebeski).

Ilustracija 29 - Međe suhozida, Izvor:
<https://www.youtube.com/watch?v=WwkaMT5bZjc>

Kad se zapali vatra u katunu, ona ne osvjetljava samo prostor, već označava ljudsku prisutnost u svijetu bogova i duhova planine. U tom smislu, katun je sakralizovani prostor — čak i ako nema crkve, ima energiju ritualnog mjesta.

Uz kolibe su bile mljekare (kućice za sir i skorup), manje, često ukopane u zemlju radi hladovine. Do glada su bile torine za noćni

boravak stoke. Torina je bila ograđena suvozidno ili proščinom - rascijepanim kolcima, koje su opletali bukovim prućem ili brvnima koja su se oslanjala na drvene stubove - sohe.

Ilustracija 30 - Povratak planinke u katun; Izvor:
<https://www.youtube.com/watch?v=WwkaMT5bZjc>

Branje snijega

Branje snijega u vrijeme katunovanja bila je važna praksa u planinskim krajevima poput Kuča. Tokom ljetnjih mjeseci, kada su stočari boravili u katunima visoko u planini, snijeg koji bi se zadržao u sjenovitim udubljenjima i

pećinama prekrivan je granama i travom, kako bi duže trajao. Snijeg su planinke sjekle i, u pravilnim oblicima, teškim nekoliko desetina kilograma, pomoću užadi prenosile na plećima do katuna. Korišćen je za piće, napajanje stoke, hlađenje mlijeka i sira, kao i za osvježanje tokom najtoplijih dana.

Kučki sir iz mijeha

U kučkim planinama i danas se čuva tradicija pravljenja sira na način koji se prenosi generacijama. Proces je spor i zahtjevan, ali daje proizvod jedinstvenog ukusa i mirisa.

Ilustracija 31 - Sir iz mijeha, Izvor:
<https://www.youtube.com/watch?v=qsj0Qfc6GEg>

Sir se najprije pravi od svježeg mlijeka koje se usiri i iscijedi, a zatim se smjesa stavlja u drvene kace. U njima zri najmanje deset dana, nakon čega se formira u pogaču i ostavlja još sedam dana da upije aromu prirode – miris bukovine i trave.

Nakon toga, planinka sir izmrvi, ponovo složi u mijeh (koža u cjelini oderana sa životinje - ovce ili goveda) i ostavi da sazrijeva u planinskim

uslovima, obično do novembra. Vjeruje se da što je sir čvršće napunjen u mijehu, to bolje sazrijeva. Tokom sušenja, dim mu daje prepoznatljiv ukus i blagu oštrinu, karakterističnu za planinske sireve ovog kraja.

Kučki sir, proizvod koji spaja znanje, strpljenje i prirodne uslove planine – dio je tradicije koja i dalje ima posebno mjesto u životu lokalnih stočara.

Male igre ili aktivnosti koje vodič može koristiti:

Pogodi simbol – vodič pokazuje kamen, vodu, ili biljku i pita šta to simbolizuje u legendi.

Legende na dlanu – svaki posjetilac nasumično izvuče kratki citat ili utisak o legendi i pokuša da protumači značenje.

Tišina planine – 1 minut tišine na vidikovcu da bi učesnici čuli prirodu i shvatili duh mjesta.

Tačka 6

VIDIKOVAC DREKALOV VIDIK

Ilustracija 32- Pogled na Rikavačko jezero; Izvor: Fotoarhiv AUZP, 2025. god.

Turistička infrastruktura na lokaciji

Ilustracija 33- Turistička infrastruktura na vidikovcu; Izvor: Fotoarhiv AUZP, 2025. god.

Vidikovac sa kog se pruža pogled na Rikavačko jezero i planinski greben oko jezera.

O Rikavačkom jezeru

Nalazi se u podnožju vrha Vila (2093 mnv) koji pripada masivu planine Žije(o)vo. U njegovoj blizini je granica naše zemlje i Albanije. Ime mu potiče od riječi „rika”, jer se pri jačim vjetrovima vodena površina zatalasa i udara u obale, što proizvodi zvuk koji su Kuči označavali kao rika.

Smješteno je na 1314 m nadmorske visine. U njega se ulivaju vode potoka Rikavac, a podzemno se dreniraju vode ka slivovima rijeka Cijevne i Ribnice. Vodu uglavnom

dobija od padavina (kiša i snijeg). Ledničkog je porijekla. Jezero je dugo 525 m, široko 235 m i duboko 13,9 m.

Oko Rikavačkog jezera je išao stari rimski, zatim srednjovjekovni put, koji je povezivao Podgoricu sa Gusinjem i Srbijom čak i u doba osmanske vladavine.

Tema: **VOJVODA DREKALE**

Vojvoda Drekale je bio vođa kučkih plemena i začetnik roda Drekalovića. Rođen je u 16. vijeku u Kučima. O njegovom porijeklu nema preciznih istorijskih podataka, već samo nekih narodnih predanja. Kučki vojvoda Marko Miljanov pisao je u svojim djelima o vojvodi Drekalu na osnovu usmenih predanja koje se u Kučima prenose generacijama. Čini se da je bio katoličke vjere i da je kasnije tokom života prešao u pravoslavlje.

Istakao se u borbi Kuča za nezavisnost od Turske i zato je izabran za vojvodu tog plemena. Marko Miljanov ga navodi kao prvog Kuča koji se uspješno suprotstavio Osmanlijama. Imao je više sinova, ali je vojvodsku titulu naslijedio njegov sin Lale. Smatra se kako su vojvodu Drekala ubili Turci - u napadu u kom nije niko preživio, samo je slučajnošću spašen njegov sin Lale, kako navodi Marko Miljanov u svojim djelima.

Ilustracija 34- Rikavačko jezero; Izvor: Planinarski klub "Komovi", 2025. god.

Tema: **LEGENDE IZ KUČA**

Rikavačko jezero i okolne planine nose snažan mitološki naboj, a ove tri legende sadrže osnovne arhetipske obrasce odnosa čovjeka, planine i prirode u Kučima.

Legenda o pripitomljavanju Koštice

Kako je to ranije bio divlji kraj, koji se mogao koristiti samo nekoliko mjeseci za život (ljeti), da bi se pripitomila ta divlja planina neko je na njoj morao prezimiti. U tom slučaju bi se priroda smilovala čovjeku, dopustila da tu može ostati i opstati cijele godine. Da bi ljudi uspjeli u tom naumu, napravili su crkvu. Fratar odluči da prezimi na Koštici a mještani mu dopreme hranu, vodu, ogrijev, naprave kuću, sve što mu je bilo potrebno da preživi zimu. Narod je počeo silazati sa planine i zbog njene negostoljubivosti nisu mogli da održavaju vezu sa sveštenikom do proljeća, kad bi opet počeli izdizati na katune.

U proljeće, kad su potražili sveštenika, našli su ga u kući mrtvog. Na obližnjem stolu pronašli su papir na kom je pisalo: Imao sam: hrane, vode, ogrijeva i svega dovoljno i ništa mi nije falilo. Ako ste me našli mrtvog, znajte da nisam mogao preživjeti zimu od jeze planine, zvukova, gromova, vjetrova i oluja.

Ilustracija 35- Legenda o pripitomljavanju Koštica, Izvor: AI-generisana, 2025. god.

Tumačenje:

Planina Koštica u ovoj priči nije samo geografski prostor već živo biće sa svojom voljom. U njoj odzvanja „jeza planine“, što je metafora za moć prirode i njezinu autonomiju — nešto što se ne može posjedovati, već samo poštovati. Antropološki gledano, ovo je mit o liminalnom prostoru — granici između prirodnog i kulturnog svijeta.

Fratar simbolizuje ljudsku potrebu da se planina sakralizuje — da joj se da smisao i da se kroz religijski čin (gradnja crkve) obezbijedi ljudska prisutnost. Međutim, njegova smrt pokazuje da sakralno ne može biti nametnuto

prirodi, već da ono mora izrasti iz dugotrajnog odnosa poštovanja.

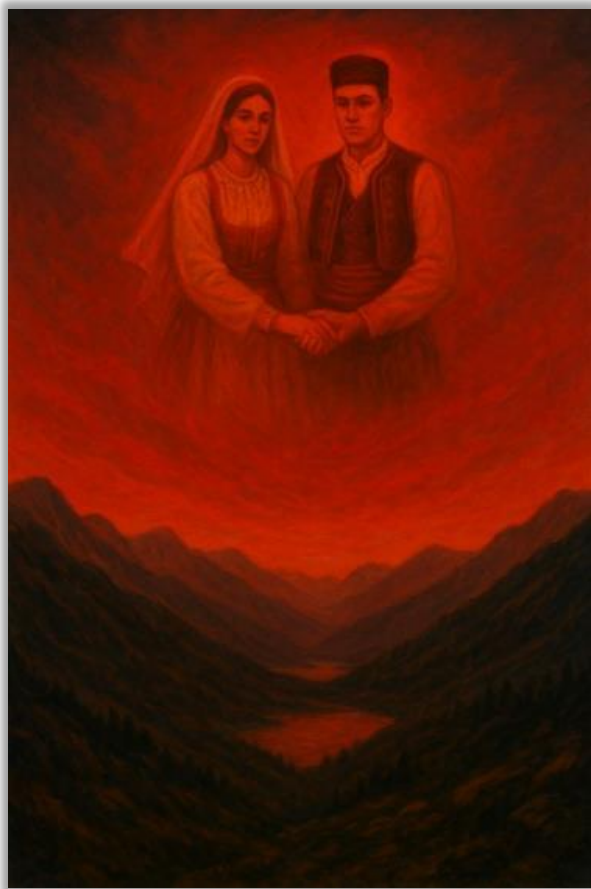
Strah kao granica

Poruka na cedulji („umro sam od jeze planine“) predstavlja antropološki ključ legende: čovjek ne umire od gladi, već od emocionalne i kosmičke hladnoće. Ovdje planina postaje „nadmoćni drugi“ — prostor gdje se čovjek suočava sa svojim granicama, tišinom i beskrajem.

Funkcija legende u zajednici

Za zajednicu, ova legenda je etiološka i didaktička — objašnjava zašto se Koštica ne nastanjuje zimi, ali i uspostavlja tabu: priroda ima svoja pravila boravka. Ko god ih naruši, rizikuje sopstveni život. Dakle, priča je istovremeno mit o granicama ljudskog opstanka i ritualni podsjetnik na poštovanje planine.

Legenda o ukletoj svadbi

Prije dva vijeka, u srcu Kuča zaljubi se momak u djevojku iz suparničkog plemena. Njihova ljubav je izazvala bijes sa obje strane, ali su ipak odlučili da se vjenčaju. Usred veselja, pred kapijom se pojavio starac poznat po tome što je proricao nesreće. Tada je rekao: Ova svadba se neće završiti veseljem već krvlju. Ismijan, na kraju je pošao. Iznenadna oluja se spustila na selo i grom je udario u šator u kom su bili mladenci. Kad su gosti prišli, zatekli su ih oboje mrtve, sa rukama i dalje isprepletenim. Kaže se u Kučima da ako se uoči svadbi ukaže na nebu neobični crveni odsjaj treba odložiti vjenčanje, jer duhovi nesrećnih mladenaca lutaju planinama tražeći osvetu. Mnogi vjeruju da se u olujnim noćima još čuje njihova svadbena pjesma.

Ilustracija 36- Legenda o ukletoj svadbi; Izvor: AI-generisana, 2025. god.

Tumačenje: Ova legenda nosi klasičan obrazac mitova o zabranjenoj ljubavi, koji su u balkanskom usmenom predanju vrlo česti. Kao i kod mita o Romeu i Juliji, ljubav je sila koja pokušava probiti društvene i plemenske granice — ali se to kažnjava smrću. Smrt ljubavnika vraća narušeni poredak u ravnotežu.

Priroda kao sudija

Oluja i grom predstavljaju kosmičku pravdu — priroda reaguje na moralni nered. U narodnom tumačenju, priroda je nerijetko agent koji sprovodi božanski zakon, naročito kad ga ljudi prekrše. Grom koji udara u šator simbol je Božije kazne, ali i povratka sklada: mladi ginu zagrljeni, što se može tumačiti i kao „sveto pomirenje” dvaju svjetova.

Duhovi i kolektivno pamćenje

Prisustvo duhova zaljubljenih mladenaca u olujnim noćima — to je način na koji zajednica čuva sjećanje na tragediju i kroz strah prenosi moralnu poruku. Crveni odsjaj na nebu postaje kulturni znak opomene: priroda „govori” kroz znakove, a ljudi ih moraju znati čitati.

U oba slučaja — i na Koštici i kod Rikavačkog jezera — priroda ima moralnu funkciju. Ona je „svjedok” i „sudija” ljudskih postupaka, dok čovjek ostaje onaj koji pokušava, često uzaludno, da uspostavi trajni mir s njom.

Ove legende su kolektivni odraz planinskog mentaliteta Kuča — kulture u kojoj se granica između svetog i svakodnevnog neprestano osjeća, a svaki pokušaj da se ona pređe bez poniznosti vodi u tragičan kraj.

Legenda o Mrgudu koji ne da šćer za Sunce

Žena Mrguda Markišina imala je 9 sinova i šćer. Jedan dan u Zabrdje izbi kakva drtina na kljusini i reče Mrgudu Markišinu: Samo me je Sunce poslalo po tvoju šćer. Braća u glas rekoše da je njihova sestra i rođena za takvog žarkog zeta i da mu je smjesta i ovoga trena daju. Ne dade je Mrgud Markišin, zemlja mu mira ne dala, ne dade Mrgud šćer za Sunce pa ne dade. Reče: Ne budalite, djeco, kako da je damo i kome da je damo. Sunce nema ni doma ni ognja, no gori i na svoju se vatru grije, ne zna mu se ni gdje omrče ni gdje osviće. Naljuti se ona drtina na kljusini, malo tu sta pa nesta. Poslije, Mrgudu sinovi pomriješ a šćer se obestrvi i od njega ne osta ni roda ni poroda, utrije mu se trag i to se sve zaboravi. Sunce, zlopamtilo, kad se toga prisjeti pošalje na Komove, na Žiču i Rikavac kijamete, sijasete, lapavicu, namete, usove i urove,

poruganije i stradanije, karamučinu i pomrčinu. Takve situacije su držale mještane ko prikovane da nisu mogli izaći danima van koliba.

Ilustracija 37- Legedna o Mrgudu koji neda ščer za Sunce; Izvor: AI-generisana, 2025. god.

Tumačenje: Ova legenda nosi patrijarhalno-mitsku strukturu i govori o granici između ljudskog i božanskog. Mrgud odbija kosmičku vezu — uniju zemaljskog i nebeskog — i zbog toga biva kažnjen. U antropološkoj simbolici, Sunce je životna sila, a odbijanje da mu se preda kćer označava otpor prema ciklusu obnavljanja i promjene. Zato Sunce postaje osvetnik: priroda vraća udarac onome ko prekine tok života.

Savjet za vođenje:

- Zaustavi grupu tako da ima pogled na ključni motiv (npr. planinu, jezero, rutu)
- Postavi pitanje: „Šta mislite, zašto je ovo mjesto dobilo ovakav naziv?“ – pa tek nakon odgovora ispričaj legendu
- Predloži kratku tišinu prije nego što započneš priču, da se stvori „ritam doživljaja“

3. Interpretacija

3.1. Ekonomija doživljaja u turizmu

Ekonomija doživljaja predstavlja savremenu fazu razvoja turističkog tržišta, u kojoj vrijednost proizvoda više ne proizilazi samo iz usluge, već iz emocija, značenja i iskustva koje posjetilac doživljava. Za razliku od uslužne ekonomije, koja se fokusira na funkcionalnost i komfor, ekonomija doživljaja u središte stavlja lični doživljaj, angažman i emocionalnu vezu s mjestom.

Današnji turisti sve više traže autentična iskustva, žele da sami biraju tempo i sadržaj putovanja, a često putuju samostalno, oslanjajući se na digitalne alate i preporuke s društvenih mreža. Fotografije, priče i komentari s putovanja imaju snažan uticaj na njihovu odluku o posjeti.

Raste interesovanje za lokalne zajednice i manje poznate destinacije, u kojima posjetioci mogu da upoznaju lokalni način života, probaju tradicionalnu hranu, učestvuju u radionicama i dožive osjećaj pripadanja. Zbog toga su vodiči i interpretatori danas suočeni s novim očekivanjima – više nije dovoljno prenositi činjenice, već **treba kreirati iskustvo koje povezuje znanje i emociju.**

Da bi se to postiglo, koriste se različite tehnike i pristupi:

- pripovijedanje (storytelling),
- oživljavanje istorijskih likova,
- korišćenje humora, simbolike i igre,
- pažljivo oblikovanje ruta prema interesovanjima manjih grupa.

Kvalitet jednog turističkog doživljaja mjeri se stepenom angažmana posjetioca i brojem „dimenzija iskustva“ koje su ostvarene. Idealno iskustvo ispunjava svih pet koraka doživljaja:

- 1 Zainteresovati – pobuditi radoznalost i interesovanje.
- 2 Oduševiti – izazvati emocionalnu reakciju.
- 3 Edukovati – prenijeti novo znanje ili uvid.
- 4 Opustiti – omogućiti osjećaj mira i uravnoteženosti.
- 5 Povezati – stvoriti trajnu vezu s mjestom i pričom.

3.2. Profil vodiča / interpretatora

Nekad	Vodič se smatrao stručnjakom za destinaciju, često je visoko obrazovan i gosti mu se pasivno prepuštaju, te on na predavački način iznosi podatke.
Sad	Vodič je stručnjak za destinaciju, na turiste prenosi svoj entuzijazam. Otvoren je i naizgled spontan, te znanje prenosi na opušteniji način, kroz interakciju s posjetiocima stvara veze između posjetioca i destinacije. Posjetioce uključuje u interpretaciju, podstiče dijalog i nisu mu strane tehnike igrifikacije i oživljavanja prošlosti da bi intenzivirao doživljaj, stvorio iskustvo i memoriju zasnovanu ne samo na novim saznanjima, nego i na emocijama.

Profil interpretatora: obrazovan turistički vodič, kustos, biolog, etnolog... koji odlično poznaje jedan ili više stranih jezika.

Vještine:

- ✓ jezičke
- ✓ komunikativne
- ✓ edukativne
- ✓ animacijske

3.3. Tehnike kreiranja doživljaja

Storrytelling - pripovijedanje kao most između činjenica i emocija

Pripovijedanje je najstarija tehnika interpretacije – ono pretvara informaciju u iskustvo. Kroz priču vodič gradi emocionalni okvir, unosi ritam i napetost, povezuje prošlost i sadašnjost. Struktura priče često slijedi arhetipski obrazac junaka: putovanje, iskušenje, povratak sa novim znanjem.

Okav pristup posebno je pogodan za planinske staze, poput one između Bukumirskog i Rikavačkog jezera, gdje svaki pejzaž može postati scena, a svaka legenda – dramski trenutak.

Roll Play, kostimirane ture

Vođenje u ulozi historijskog ili mitskog lika unosi element igre i iznenađenja. Kostimirani vodiči i interpretatori pomažu posjetiocima da dožive prošlost, ne samo da je čuju. Uspješan „lik“ mora imati:

- tačne historijske podatke,
- realističan kontekst (vrijeme, običaji, događaji),
- razvijen karakter i glas.

Zadatak interpretatora je da lik učini uvjerljivim i ljudskim, da posjetioci povjeruju u njegovu priču i da u njoj pronađu dio sebe.

Šta se dešava u našem tijelu kad učestvujemo u pripovijedanju?
Zbog otpuštanja dopamina lakše se sačuva sjećanje na emocionalne
djelove priče, a to vodi boljem pamćenju sadržaja.

Igre

U savremenom turizmu, igre imaju sve važniju ulogu. Mogu biti digitalne (mobilne aplikacije, interaktivne mape) ili analogne (traganje za skrivenim mjestima, kvizovi, zagonetke). Kroz igru se posjetioci povezuju s prostorom i jedni s drugima – uče kroz iskustvo i zabavu.

Humor

Humor gradi povjerenje i približava vodiča grupi. Kada se koristi pažljivo, on otvara prostor za emotivnu vezu i čini iskustvo nezaboravnim.

Na tematskim rutama koje sadrže elemente legendi, mitova i lokalnih anegdota, humor može biti ključan alat za ublažavanje ozbiljnih tema i stvaranje osjećaja lakoće.

Humor može biti začim ili pomoć kod
interpretacije zamornih historijskih činjenica.

Interpretativno vođenje

Uloga vodiča u savremenom turizmu nije da prenosi mnoštvo informacija, već da pomaže posjetiocima da razumiju smisao mjesta. Informacije su danas lako

dostupne, ali iskustvo tumačenja nije. Zato vodič mora da bude interpretator – prevodilac značenja.

Dobar interpretator:

- bira ono što otkriva srž identiteta mjesta,
- povezuje lokalne priče s univerzalnim porukama,
- koristi sopstveni glas i emociju kao instrument,
- i u svemu traži ravnotežu znanja i osjećaja.

Interpretacija nije samo prenošenje podataka, već umjetnost tumačenja svijeta – ona poziva posjetioce da ne samo gledaju, već i da osjete, promisle i zapamte.

Korišćenje predložaka iz književnosti, muzike, narodne pjesme

Lokalna književnost, stihovi, usmene priče i muzika su autentični glasovi prostora. Njihovo korišćenje u interpretaciji daje vodiču dubinu i ton – ritam koji podsjeća da mjesto ima dušu.

Na dijelu rute između Bukumirskog i Rikavačkog jezera, gdje se planine, voda i legende prepliću, riječ može postati pejzaž – a priča most između vremena.

3.4. Ciljne grupe, motivacija, očekivanja, pristup u interpretaciji

Ciljna grupa	Profil	Motivacije	Očekivanja	Preporučeni pristup interpretaciji
Ljubitelji prirode i planinari	Aktivni posjetioци, domaći i strani planinari, grupe i individualci.	Fizička aktivnost, pejzaž, mir, netaknuta priroda.	Dobro obilježena staza, sigurnost, jasne informacije, fotogeničnost prirode.	Fokus na prirodne elemente (voda, planina), jednostavan jezik, QR kodovi sa zanimljivostima, diskretna interpretacija.
Kulturalni i edukativni turisti	Ljubitelji istorije, kulture i tradicije; istraživači,	Upoznavanje načina života u katunima, vjerovanja i legendi.	Autentičnost, priča o ljudima, vjerodostojni vodiči.	Storytelling, rekonstrukcija priča, povezivanje sa simbolima i mitovima planine.

Ciljna grupa	Profil	Motivacije	Očekivanja	Preporučeni pristup interpretaciji
	studenti, muzealci.			
Školske i obrazovne grupe	Učenici i studenti na terenskoj nastavi.	Učenje kroz iskustvo, kombinacija nauke i priče.	Interaktivnost, jednostavne poruke, bezbjedno okruženje.	Gejmifikacija („tragovi“, zadaci), radionice o legendama i prirodi, simboličke igre (junaci, zmaj, vila).
Kulturni nomadi i digitalni putnici	Samostalni putnici, „slow travellers“, digitalni radnici.	Autentično iskustvo, kontakt s lokalnim ljudima, mir.	Vizuelna i duhovna estetika, smirenost, tišina, priča.	Vizuelno snažne interpretacije (minimalizam, dizajn), audio vodiči s narativnim tonom, naglasak na emociji i atmosferi.
Lokalno stanovništvo i povratnici	Ljudi iz Kuča i okoline, dijaspora, potomci stanovnika.	Povratak korijenima, sjećanje, identitet.	Emocionalna povezanost, osjećaj ponosa i pripadnosti.	Uključivanje lokalnih glasova (intervjui, sjećanja), priče o precima, događaji i okupljanja.

3.5. Primjene tehnika interpretacije na određenim tačkama rute – predlog za primjenu u toku vođenja duž rute

TAČKA 1 PLANINA – prostor iskušenja i utočišta

Tema: Planina nije samo prostor, već živo biće – izvor života, ali i sila koja traži poštovanje. U Kučima planina ima gotovo mitsku dimenziju: ona rađa, iskušava i nagrađuje.

Cilj interpretacije: Pomoći posjetiocu da razumije planinu ne samo kao pejzaž, već kao kulturni i emocionalni prostor, koji je oblikovao način života ljudi.

Tehnike: Interakcija - Pozvati grupu da na trenutak u tišini poslušaju vjetar, šum trave i zvuk kamena pod nogama. Potom ih pitati: „Šta vam ova planina govori?“

Didaktički dodatak: Objasniti vezu između ljudi i planine - da su katuni i sezonski život na planini oblik prilagođavanja prirodi, ne borbe protiv nje.

TAČKA 3 VODA – ogledalo planine

Tema: Jezera su „oči planine“ – simboli dubine, promjene i sjećanja. Bukumirsko i Rikavačko jezero čuvaju legende o raznim fantastičnim bićima, ali i stvarne priče o opstanku.

Cilj interpretacije: Povezati vode kao prirodni fenomen sa mitološkim značenjem – objasniti kako ljudi vjekovima traže smisao u odsjaju jezera.

Tehnike: Storytelling: Legenda o Bukumirima i zmaju iz jezera – priča o sukobu čovjeka i prirode, o kletvi i nestanku plemena.

Poruka: kad čovjek pokuša da pokori prirodu, ona odgovori.

Vizuelizacija: Pokazati posjetiocima mjesto gdje se „planina ogleda u vodi“, i objasniti da su ljudi vjerovali kako je to granica između dva svijeta – nebeskog i zemaljskog.

Igra: „Uhvati odsjaj“ – zamoliti učesnike da fotografišu ili opišu ono što se vidi u vodi, a ne na njenoj površini. Cilj je uvid: percepcija zavisi od ugla gledanja.

TAČKA 5 KATUNOVANJE – život na granici svjetova

Tema: Katun je više od sezonskog naselja – on je model svijeta u kojem su ljudi živjeli u skladu s prirodom. To je prostor slobode, samoće i zajedništva.

Cilj interpretacije: Predstaviti katun kao živu kulturnu baštinu, u kojoj se ogleda filozofija planinskog života: mjera, rad, solidarnost.

Tehnike: Storytelling - Kratka anegdota o „ženi koja je čuvala snijeg“ – metafora znanja o preživljavanju i prilagođavanju.

Demonstracija: Pokazati raspored katuna (kolibe, tor, ognjište) i objasniti njihovu funkcionalnu logiku.

Igra / angažman: Zadatak za posjetioce – da nacrtaju svoj idealan katun, koristeći kamenčiće i grančice, i objasne „zašto bi baš tu stavili ognjište“.

Ova aktivnost otvara razgovor o odnosu arhitekture i prirode.

TAČKA 6 PLANINA – priroda koja ispituje čovjeka

Tema: Planina je živo biće – čudljiva, moćna i neukrotiva. Samo onaj ko je poštuje može da preživi na njenim visinama. Legenda o Koštici govori o granici između čovjeka i planine, o iskušenju i cijeni pripitomljavanja prirode.

Cilj interpretacije: Posjetiocima približiti planinu ne kao prostor samoće, već kao biće koje traži odnos – povjerenje i mjeru. Istaknuti da su legende način na koji su ljudi davali smisao prirodnim silama koje nijesu mogli kontrolisati.

Tehnike: Storytelling

Scenario legende: U tišini planine, vodič priča priču o fratrju koji je odlučio da „pripitomiti“ Košticu. Dok sunce prelazi preko vrhova, glas se stišava:

„Imao sam hrane, vode, ogrijeva i svega dovoljno... Ako ste me našli mrtvog, znajte da nisam mogao preživjeti zimu od jeze planine, zvukova, gromova, vjetrova i oluja...”

Vodič zastaje — tišina traje nekoliko sekundi, samo se čuje vjetar.

Poruka: priroda ne trpi silu. Ona prihvata samo one koji joj priđu s poštovanjem.

Vizuelna demonstracija: Pokazati pravac prema Koštici – opisati je kao „planinu koja se ne da lako“, objasniti njenu kamenu strukturu, surovost zime i vjetrova koji su oblikovali pejzaž.

Refleksivna aktivnost: Zamoliti posjetioce da za trenutak zatvore oči i oslušnu zvuk planine: šum vjetra, kamen pod nogama, odjek vlastitog daha.

Pitanje za kraj: „Šta znači živjeti u skladu s planinom – danas?”

ZAKLJUČAK

Na dijelu rute između Bukumirskog i Rikavačkog jezera, svaka interpretativna tačka ima dvostruki sloj – prirodni i simbolički. Kroz storytelling, humor, igru i dijalog, vodič ne samo da prenosi činjenice, već povezuje posjetioca s duhom mjesta.

Tako iskustvo postaje višedimenzionalno: istovremeno edukativno, emotivno i refleksivno – baš ono što čini suštinu ekonomije doživljaja u savremenom turizmu.

Referentni izvori i literatura

- Geografske i etnografske karakteristike područja

Grupa autora. *Planinarski vodič kroz Žijovo*. Planinarski klub Gorica, 2008.

Laković Ivan, Kapetanović Aleksandra, Pelcer-Vujačić Olga and Koprivica Tatjana, (2020.) „Endangered Mediterranean Mountain Heritage—Case Study of katuns at the Kuči Mountain in Montenegro“, *Land* 2020, 9(8), 248; Dostupno na: <https://doi.org/10.3390/land9080248> - 28 Jul 2020 (pristupljeno: oktobar 2025.)

Grupa autora. *Kučke planine (Žijovo) - Vodič 1. dio*, Dinarsko gorje; Dostupno na: <https://www.dinarskogorje.com/ku269ke-planine-381ijovo---vodi269-1-dio.html> (pristupljeno: oktobar 2025.)

RTCG-Zvanični kanal. *PRIRODNI FENOMENI CRNE GORE - Kako i gdje nastaje "Suza Evrope"* (Video zapis). YouTube. 13. mart 2023. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=brpFNjrxFUQ> (pristupljeno: oktobar 2025.)

- Priče i legende

Legenda o dva putnika:

Montenegro. *Đukić Miško Bukumirsko, Veruša, Opasanica, Komovi, divne uspomene* (nemontirano); (Video zapis). YouTube. 24. nov. 2021. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=qByYvFGIB-M&t=1205s> (pristupljeno: oktobar 2025.)

Legenda o pripitomljavanju Koštica:

RIVchannel. *Crnom Gorom: KUČKI KATUNI „Govor Planine “ - serijal, 1 epizoda HD*; (Video zapis). YouTube. 21. maj 2021. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=CtzUwgXyivE> (pristupljeno: oktobar 2025.)

Legenda o dva putnika, legenda o Mrdolji i Jeleni, legenda Mrgud ne da šćer za Sunce:

Dalibor Zečević. *Razgovori uz ognjiste*, *Veruša 1977. god II DIO*; (Video zapis). YouTube. 11. feb. 2016. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=2u-NCDeKUVE> (pristupljeno: oktobar 2025.)

Legenda o dva putnika:

Popović Marko Miljanov. *Sabrana djela, kritičko izdanje, I: Pleme Kuči u narodnoj priči i pjesmi*, str. 70 i 71. CANU, 1989.

Priča o nastanku planine Žijevo:

Erdeljanović Jovan. *Stara Crna Gora i Boka; Kuči, Bratonožići i Piperi*, str. 90. Pobjeda, 1997.

Legenda o Crnoj planini: narodno predanje

Legenda o ukletoj svadbi:

Valhala19851 (AI generisan video) Tiktok. Dostupno na:
<https://www.tiktok.com/@valhalla19851/video/7539196921123032342>
(pristupljeno: oktobar 2025.)

- **Turistička interpretacija**

Androić Miren, Horjan Goranka, Klarić Vlasta, Nevidal Renata. *Upravljanje turističkim posjetama na tematskim kulturnim rutama*. Udruga Lujzijana Delnice, 2012.

MUZE - Ratković Aydemir Dragana Lucija, Draženović Mirna, Klarić Vujović Iva. *Duh mjesta i interpretacija baštine*. Udruga „Interaktiva“ u sklopu projekta Mrkopalj – Mjesto zdravog življenja, 2019.

- **Interpretativno vođenje**

Tilden, F. (1957). *Interpreting Our Heritage*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Ham, S. H. (2013). *Interpretation: Making a Difference on Purpose*. Golden, CO: Fulcrum Publishing.

Ludwig, T. (2015). *The Interpretive Guide – Sharing Heritage with People*. Werleshausen: Bildungswerk interpretation.

Interpret Europe (2021). *Principles of Heritage Interpretation*. European Association for Heritage Interpretation.

- **Narativno (storytelling) vođenje**

Campbell, J. (1949). *The Hero with a Thousand Faces*. Princeton: Princeton University Press.

Storr, W. (2019). *The Science of Storytelling*. London: William Collins.

UNESCO (2003). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Paris.

- **Emocionalno i iskustveno vođenje**

Pine, B. J., & Gilmore, J. H. (1999). *The Experience Economy*. Boston: Harvard Business School Press.

Tuan, Y.-F. (1977). *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Ham, S. H. (2007). *Can Interpretation Really Make a Difference?* *Interpretation Journal*.

- **Participativno vođenje i facilitacija**

Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Continuum.

Simon, N. (2010). *The Participatory Museum*. Santa Cruz: Museum 2.0.

Interpret Europe (2018). *Engaging Audiences through Interpretation*. Training materials.

- **Kulturno-pejzažno vođenje**

UNESCO (2012). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention – Cultural Landscapes*.

Taylor, K., & Lennon, J. (2011). Cultural Landscapes: A Bridge between Culture and Nature. *International Journal of Heritage Studies*.

ICOMOS (2017). *Principles Concerning Rural Landscapes as Heritage*.

- [Etičko i odgovorno vođenje](#)

UNWTO (1999). *Global Code of Ethics for Tourism*. Madrid.

Fennell, D. A. (2006). *Tourism Ethics*. Bristol: Channel View Publications.

UNESCO (2015). *Ethical Principles for Safeguarding Intangible Cultural Heritage*.

Impressum

Priručnik za kreativno vođenje po tematskoj turističkoj ruti

“IZMEĐU DVA JEZERA – PUT PLANINA I LEGENDI”

Elektronsko izdanje, 2025.

© 2025 Agencija za upravljanje zaštićenim područjima Podgorice

Publikaciju pripremio projektni tim Agencije za upravljanje zaštićenim područjima Podgorice u okviru Interreg Danube Region projekta „Mistični Dunav“, uz podršku Evropske unije.

Stručna saradnja: Alma Henić-Strahinja

Lektura: Sonja Živaljević

Sadržaj publikacije isključiva je odgovornost Agencije za upravljanje zaštićenim područjima Podgorice i ne odražava nužno stavove Evropske unije.